

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

1925 чылдың
август 31-де
үнүп эгелээн

№ 4 (16614)

2003 чылдың
ЯНВАРЬ 14,
вторник

Ат салган шагы 22.00
Садар өртээ 3 рубль.

РОССИЙЖИ ПАРЛАЛГАНЫҢ 300 ЧЫЛЫ

Байыр чедиршишкннери

ЧОГААДЫКЧЫ ЧОРУКЧЕ КЫЙГЫ

**Россия Федерациязының прокуратура
органнының ажилдакчыларына болгаш
хоочуннарына**

Эргим ошүктөр!

Прокуратура ажилдакчыларының хүнү-биле чүректин ханызындан байыр чедирдим!

Барык үш чүс чыл дургузунда Россияның прокуратуразы хоойлу-дүрүмнү болгаш корум-чурумну камгалаарына туржуп келген. Ычангаһ Россия Силерни эзулуг профессионал ажилдакчылар, албан-хүлээлгезинге болгаш чөптүг чоруктуң идеалдарына бердинген кижилер кылдыр үнелеп турар.

Бөгүн, кажан бистин чуртувуста эрге-хоойлулук күрүнениң үндешинерин чайгылыш чок быжыглап турда, прокуратура органнының ролу болгаш ужур-дузасы улам улгадып турар. Хамаатыларың эргелерин, күрүнениң эрге-ажыктарын шын болгаш чогуур үезинде камгалаары, чурттуң эрге-хоойлу талазы-биле чаңгыс эвни хандыры, террористичи кем-херек үүлгедипшишкннери болгаш коррупция-биле демисел елдерниң кол сорулгаңар бооп турар.

Россияның прокуратуразы болгаш истекчилери моон соңгаар-даа боттарының профессионал чаңчылдарын камгалаар дээрзинге, Ада-чурттуңарга болгаш Хоойлуга шынчы, бердинген болуруңарга бүүрээр мен.

Силерге быжыг кадыкшылды, эң-не эки кежиктерни күзедим.

В.ПУТИН.

Хүндүлүг Камиль Исхакович!

Тыва Республиканың Чазак Силерге болгаш республиканың прокуратура ажилдакчыларына профессионал байырлалыңарны — Россия Федерациязының Прокуратура ажилдакчыларының хүнү-биле байыр чедирдим.

Хамаатыларың эргелерин болгаш хосталгаларың сагыры дөһш Силерниң профессионал, шыңгы хайгааралыңарның деңселенден шитилел амыдыралың бүгү адырларыңа хоойлунуң кол үндешин болуру хамааржыр.

Бо кайгамчык байырлал хүнүнде Силерге сагыш-сеткилим ханызындан оптимизмин, эрес-сергек болурун, ажылыңарга чедипшишкннерин, чогаадыкчы хей-аът киришкннерин, кадыкшылды, ог-бүлелеринерге чаагай амыдыралды күзедим.

Хүндүлел-биле,

**Тыва Республиканың Чазак Даргазы
Ш.ООРЖАК.**

Хүндүлүг Камиль Исхакович!

Россия прокуратуразының хүнү-биле изинг байырымны хүлээп ап корүңер. Силер амыдыралчы эң чугула сорулганы күүседип, амыдыралдың бүгү талаларыңа россия хоойлуларны күүседиприн хандырып, эрге-хоойлулук күрүнени тургузарыңа үлүүңерин киирин турар силер.

Сагыш-сеткилим ханызындан быжыг кадыкшылды, чаагай амыдыралды, аас-кежин күзедим.

**РФ-тиң Күрүне Думазының даргазының
оралакчызы Г.Ю.СЕМИГИН.**

Россияңи парлалганың 300 чылыга тураскааткан байыр-лыг хурал республиканың В.Кок-оол аттыг хогжум-шин театрына январь 11-де болуп эрткен. Тыва Республиканың Чазак Даргазы Ш.Д.Ооржак, ТР-ниң Улуг Хуралының Толээлекчилер палатазының даргазы Д.К.Х.Ооржак, Хоой-лужудулга палатазының даргазының оралакчызы В.Г.Вальков, Улуг Хуралдың депутаттары, Чазак кежигүшери, Кызыл хоорайның мэри Д.К.Донгак, яамыларың, ведомстволарың удуртукчулары, харысалгалыг ажилдакчылары, солуннар редакцияларының, радионуң, телевидениениң ажилдакчылары, парлалганың хоочуннары, солуннарның кодээ болгаш ажылчы бижикчилери, Тываның оске девискээрлеринден келген аалчылар болгаш оскелер-даа ооң ажылыга киришкен.

Байырлал театржыткан коргүзүг-биле эгелээн. Россияның Петр I хааны "Ведомости" деп орус парлалганың баштайгы солунуң 1703 чылдың январь 13-те парлап үндүргени-биле чарлың номчуң тапшытырган. Оон бээр 300 чыл эрткен. Ол хун журналистериниң, парлала ажилдакчыларының, ном үндүрүкчүлериң профессионал байырлалың үндешини — Россияңи парлалганың хүнү болган.

Тыва Республиканың Чазак Даргазы Ш.Д.Ооржакка сотү берген. Шериг-оол Дизижеккович Москвага Россия Федерациязының Президентини В.В. Путинге ужуражып, чугула ажыла-албан кылып чорааш, самолеттан дүшкен дораан-на парлалга ажилдакчыларының байыр-лалыңа киржин, байыр чедирери-биле чедип келгенин чыыгашнарга дыңаткан.

Хун бүрүде күш-ажылчы кижилерни медээ-биле ханды-ларыңче, амгы үеңиң эң чидиг

(Уланчызы 2-ги арында).

Соңгулдалар — 2003

БАШТАЙГЫ ТҮҢНЕЛДЕРИ

Бай-Тайга, Бин-Хем, Тес-Хем кожуунарының чагырга даргаларының соңгулдалары болуп эрткен. Бай-Тайга кожуун даргазының соңгулдаларына соңгукчулар иденкейлиг ки-

ришкен. Баштайгы түңшелдерин езугаар алырга, соңгулдага киришкен соңгукчуларың 52,31 хуу бадылаашкынын алгаш, мурнунда Тыва Республиканың Чазак Аппарадының Социал-

политика айтырылдарының талазы-биле эргелелдин начальнигиниң хүлээлгезин күүседип турган Дугар-оол Шожал-Даржаевич Хертек соңгуктан болуп турар.

Бин-Хем кожуун башты-ның соңгулдаларыңа баштайгы түңшелдер езугаар алырга, Валерий Гончаров соңгукчуларың 38,24 хуу бадылаашкынын алгаш, мурнап турар.

Тес-Хем кожуун чагырга-зының даргазының соңгулда-лары катап бадылаашкыны оюп

эртпээн. Баштайгы түңшелдер езугаар алырга, кордакчы Валерий Кылаң-оол соңгукчуларың 43,25 хуу бадылаашкынын, Нина Данзүрүн — 28 хуу бадылаашкынын алгаш, мурнап берген.

Бистин корр.

ЧОГААДЫКЧЫ ЧОРУКЧЕ КЫЙГЫ

(Тенчүзү, Эгези 1-ги арында).

айтырыгларынга харыны тыварынче угланган мергежилдиг улустун — журналистерге, редакторларга, полиграфистерге, парлалга таракчыларынга Россияжи парлалганың 300 чылы-биле изиг байыры ол чедирген. Хөй-ниитиниң үзел-бодалын хевирлээринге, күрүнениң политиктиг, социал база экономиктиг амыдыралынга журналистика улуг салдарны чедиреш турарын Чазак Даргазы демдеглээш, Тыва Республиканың журналистери бо талазы-биле биче эвес ажыл-херекти кылып турарынга бедик үнелелди берген.

РФ-тиң Президентизи В.В. Путин-биле январь 10-да ужурашкыш, Тыва Республиканың амгы политиктиг байдалын, социал-экономиктиг хөгжүлдээзиниң, моон сонгаар перспективтиг сайзыралын болгаш Тываның Россияның составынга киргенинден бээр 2004 чылда 60 чылын демдеглээриниң дугайында айтырыгларны чугаалашканын чыылганнарга Ш.Д. Ооржак дыңнаткан.

Парлалга ажылдакчыларының сорулгаларын чугаалаш, чогаадыкчы чедишкиннерни, быжыг кадыкшылды, ааскежикти, өөрүшкүнү Чазак Даргазы күзеп йөрээгеш, ТР-ниң Чазаның байыр чедирген бижини ТР-ниң Журналистер эвилелиниң Тывада девискээр салбырының даргазы Р.Тасоолга дамчыдып берген.

ТР-ниң Чазак Даргазы Ш.Д. Ооржак ТР-ниң күрүнө шаңналдарын парлалга ажылдакчыларынга тывыскан.

“Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы” деп хүндүлүг аттын дипломнарын, хөрөк демдектерин “Шын” солунуң очулдурукчузу А.Х. Аирге, ол-ла солунуң улуг корреспондентизи А.О. Оксургга, “Тыва Республика” солунуң редакторунун оралакчызы М.М. Сааяга тывыскан. ТР-ниң Чазак Даргазының Хүндүлел бижиктерин “Шын” солунуң кол редактору А.О. Хертекке, “Шын” солунуң килдис редактору С.С. Балчырга, “Тувинская правда” солунуң кол бухгалтери Г.Г. Константиновага, ол-ла солунуң килдис редактору И.П. Принцевага, “Сылдысчыгаш” солунуң килдис редактору У.С. Монгушка болгаш өскелерге-даа берген. ТР-ниң Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының даргазы Д.К.Х. Ооржак парлалга ажылдакчыларынга байыр чедиргеш, оларның могаг-шылаг чок ажылынга үнелелди бергеш, чогаадыкчы ажыл-чорудулгазынга чедишкиннерни, чаагай кадыкшылды, аас-кежикти күзээн.

ТР-ниң Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының даргазының оралакчызы В.Г. Вальков сөс алгаш, Россияжи парлалганың 300 чылы-биле

холбаштыр Тываның парлалга ажылдакчыларынга байыры чедиргеш, оларның берге болгаш харысалгалыг ажылынга чаа-чаа чогаадыкчы чедишкиннерни йөрээген. ТР-ниң Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының Хүндүлел бижиктерин бөлүк парлалга ажылдакчыларынга ол тывыскан. Шаңнатканының аразында “Шын” солунуң улуг корреспондентизи И.В. Дамдак, “Сылдысчыгаш” солунуң редакторунун оралакчызы А.М. Саая болгаш өскелерге-даа бар.

ТР-ниң Парлалга болгаш информация талазы-биле күрүнө комитетиниң даргазы О.С. Шириндүүге сөстү берген. Россияжи болгаш тыва парлалганың тургустунганының төөгүзүн, амгы байдалын, оң журналистериниң ажыл-чорудулгазын ол чугаалаш, оларның амгы үеде сорулгаларына доктаган. Республиканың парлалга ажылдакчылары россияжи журналистиканың эң эки чаңчылдарын улам сайзырадыр дээрзинге бүзүрелди ол илереткен.

ТР-ниң Иштики херектер яамызының сайыды генерал-майор С.П. Аренин чүве чугаалаш, журналистерге изиг байыры чедирген. Ылаңгыя кем-херек үүлгедешкиннеринге удур иштики херектер органның чорудуп турар ажылын

доктаамал чырыдып, улуг деткимчени, дузаны чедирип келгенин сеткил ханышкын-биле демдеглээн. Ол бодунуң дужаалы-биле иштики херектер органның ажыл-чорудулгазын ипеккейлиг бижип келген журналистерге сүйү белектерин, акша шаңналдарын сайыт тывыскан.

Кызыл хоорайның мэри Д.К. Донгак, ТР-ниң Көдээ ажыл-агый яамызының сайыды Н.Б. Алдачи, ТР-ниң күш-культура болгаш спорт комитетиниң даргазы С.Ы. Ооржак болгаш өске-даа яамыларның болгаш

ведомстволарның удуртукчулары парлалга ажылдакчыларынга байыр чедирип чүве чугаалаан.

Россияжи парлалганың 300 чылынга тураскааткан “Чонардаш сыптыг демір-үжүк-2002” деп журналистерниң республика конкурзунуң түншелин байырлыг хуралга чарлап дыңнаткан.

“Политиктиг культура, чоптүг болуру болгаш журналистичи этика дээш” деп номинацияга редакциялар аразында конкурса “Шын” солунуң редакциязы тилекчи болган. Журналистерден “Кижиниң эргелерин болгаш хосталгаларын камгалаары” деп номинацияга Б.Д. Ондар (“Шын” солун), “Тываның экономиктиг хөгжүлдээш” деп номинацияга В.Бузыкаев (“Тувинская правда”), “Кижиниң болгаш оң ажыл-херээ” деп номинацияга С.Д. Хертек (“Шын”), “Чылдың эң дээр фото-ажылы” деп номинацияга В.Савиных (“Тувинская правда”) тилекчи болуп үнгеш, шаңналдарны алган.

Россияжи парлалганың 300 чылынга тураскааткан байырлыг хуралга байыр чедиришкиннери, оюн-тоглаа орай кежээге чедир уламчылаан.

Бо улуг юбилейге тураскааткан байырдал чогуур деңгелге болуп эрткен, ынчалза-даа маңаа киржирин-биле чалаткан республиканың чамдык яамыларының, ведомстволарының удуртукчулары келбээни хомуданчыг болган.

Таан-оол ХЕРТЕК.

ЧУРУКТАРДА: байыр чедирешкиннериниң үезинде, **Василий БАЛЧИЙ-ООЛДУҢ** тырттырган чуруктары.

“Шынның” архивинден
БОТТАРЫҢАРНЫ ТАНЫП КӨРҮҢЕРЕМ

Шагаага уткуштур

ӨӨРҮШКҮ-МАННАЙ-БИЛЕ

Удавас тыва чон Аът чылын үдеп, суг Хой чылын уткуп аар. Чаа айны (Шагааны) Чөөн чүк календары азы чурагайы-биле чыл санында уткуп алыр чаңылдыг сарыг шажын Тывага 1660 чылдың эгезинде Моол таварты бодарап келген.

Шагаада байырлар турган. Амгы үеде Тывада хам чүдүлгези шын эвес сагылга-чурум-биле хөдөлүп турары окта таарышпас. Сарыг шажынның кылыр ужурулу чүдүлгезин хамнар база күүседип, боттарының сагылга-хүдээлгедери-биле холуп-булуп алырга, черле таарышпас.

Оон ыңай тыва чоңун үдезин хам шажыны бар болгай. Шаандакы хамнар боттарының сагылга-чурумнарды дыка сагыр турган. Оларны-биле алырга, Чаа ай (Шагаа) эгезинде хам кижин от салып, чажыг чажып, дүңгүр соктап болбас.

Ам Шагаа байырлалынче катап эглип келийн. Ук байырлалды тывалар Шагаа деп адап турар болгай бис. Моолда Цагаан сар азы Цагаа дээр, тываларга, Чаа ай дээни ол. Ук байырлал Тывага Моол таварып келген болганда, тыва өгбелери-вис ону боттарының дылының аяны-биле Шагаа деп адай бергени ол-ла ыйнаан.

белеткенер чораан. Аңаа чем кылдыр ажылдар пртин, күзүнне семис турда, дөгөрш үүжелеп каар. Шагаа байырлалында келген чоңунга оозун чазып, хайыңдырып бээр.

Даш-оол КУНГАА.

Кызыл хоорай.

ХАР 50 СМ ЧЕТКЕН

Эрзин кожуунда нитизи-биле 762 коданда мал кыштаглаашкынны эртип турар, оон иштинде 40 кыштаг ажыл-агыйларны. Мал чеминге кожуунун ажыл-агыйлары нитизи-биле 2830 тонна сипенни, чондан сатканы-биле база өскээртен эккелген удустан тыштынганы-биле катай 19 тонна суланы база 20 тонна дусту белеткеп алган.

Бо чылын кожуунун девискээринде хар кылын дүшкениден мал коданнары-биле аргы-жылга бергедеп турар. Ылаңгыя Качык, Нарын девискээринин хары 50 см четкен. Бар тракторларны чүгле ажыл-агыйларның эвес, а чоңун орук-чирини

аштап-арыгларынга чедиштир ажыглап турар. Мөрениң, Сылдыстың даг талазы-биле хову черлеринин хары чүгээр болуп турар. Ында хар чагаш, хадып каапкан.

Кожуунун тускай эртемниглери, ажыл-агыйлар удуртукчулары тус черниң төрүүр коданнарының мал оолдашкынның март 20-ден эгелээрин таарыштыр көргөн. Төрүүр мал коданнарында чаа төрөөн малга чиртип чемге немелде кылдыр база чаш мал төлүңү өзүп мандырынга дөгүм болуру-биле 10 шоодай суланы чедирген.

Бистиң корр.

Өрт халавы

ООҢ КОГАРАЛЫ

Эрзин кожуун республикада чер-девискээр талазы-биле дорт дугаар черин ээлеп турар. Бо чылын кожуун девискээринде 6 сумуга 13 өрт болган. Кожуунга өрттерин ооскун үнүп турарының чыл-дагааннары болза, бичин уругларның от-кес-биле оваарымча чок ойнап турарында. Ынчалза-даа электри-биле хол-банкан өрттер база эвээн эвес.

Мореп сумузуңун девискээринде малчын Я.Сарагаай оонун иштинде изиг-демирге от салып каап чоруканыңдан киде от орттеген. Когаралы 92 муң 812 рубль болган.

Кайы хамаанчок таакпылап, туралаан черинге от салып, от-биле оваарымча чок чоруктардан база өрттер ооскун турар. Бай-Даг коллективтин ажыл-агыйи черинге хамаарылгалы Эрзин хемни кежир туттушкан ковуруг орттеген. Ол өрттен когарал 74 муң рубль четкен.

2002 чылдың кайы өрт халаптыг болган. Бичежек өрттерден ооскун үнүп өрттер кожуунун арга-арыының 60 хуузун узуткан чок кылган. Ооң когаралын кижин санаар аргажок. Хаттыг үеде өрт-

терин дүргени шапта 40-50 км чедин турган. Чоңуветуң тоомча чоғундан өрттерин үе-шапта бир дем-биле окур-бээпинден когарал муңгаранчыг, ылаксаңчыг байдалга чедирген.

Кожуунун өртке удур албап чери нитизи-биле 1829 хамаатнага өрт болдурбазының дугайында лекция, беседаларны чоруткан. Кодээ ажыл-агыйи черлеринге 753 лекция, беседа чорудуп, 35 хамаатнарга штраф, торгаалдарны кылган. Нитизи-биле 7180 рубль түңүг торгаалды кылган, оон аразында удуртукчу даргаларга 5 торгаалды кылган. Торгаалдарның ишти түңү 5570 рубль болган. Өртке удур ажылдакчылар 76 кыштагларны хынаап, Хыналдаларның түңүелинде кынтагларны долгандыр өрт эртнези-биле черин долгандыр чарбаан кынтаглар хой болуп турар.

Өрт болдурбазы-биле школа, уруглар албап черлеринге болгаш организацияларга моон-даа сонгаар лекция, беседаы бедиң деңгелге чорударын чедин алырын күштедирер.

2003 чылда кожуунун чурттакчы чоңун от-кес-биле оваарымчалыг болурун, өрт халавын болдурбазы-биле ажы-төлүңге суртаал ажылдарын чорударын күзедивис.

Сергей КЫРГЫС, кожуунун өртке удур албан черинин инспектору.

ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ: Тыва Республиканың Чазаа болгаш "Шын" солун редакциязының коллективи.

Кол редактор Артур ХЕРТЕК. РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯЗЫ: К. Сат, Е. Монгуш, Ч. Монгуш, С. Хертек, Т. Хертек.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор — 3-43-34, кол редакторнун орадакчызы — 3-33-91. КИЛДИСТЕР: Нитилел-политиктиг килдис — 3-39-15, компьютер төвү — 1-03-90, культура болгаш өөрөдилге килдизи — 1-03-88, чагаа килдизи — 1-03-87, үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый килдистери — 3-34-98, тел/факс (394-22)3-36-82, бухгалтерия — 3-41-16; Солун келбейн барганда, дараазында телефонче долгаар: 3-14-94.

Солунну "Шын" солун редакциязының компьютер төвүнге өрээп болгаш чыскааган. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.

Тираж 7413. Чагыг 6.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810400000010000 АКБ ОАО Бик "Тувакредит", Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729. Солун Россия Федерациязының Парлалга болгаш массалыг информация чепсектеринин талазы-биле хоойлужудулганын чорудулганынга контроль болгаш бүрүткелиниң Тыва девискээр эргелелинге бүрүткеттинген. Бүрүткеттирген дугаары — Т-00007. ТР-ниң парлалга болгаш информация куркомитетинин типографиязынга парлаан. (Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1). Солунда парлаттырган материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшлейн барып болур. Айыттыңан саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадылары дээш авторлар боттары харыялаар.